

25

ГОМЕЛЬ: ДРАМА Ў ЧАТЫРОХ АКТАХ. АКТ I

Адзінокі Мэйтланд. — Жыцьцё на рэйках. —
Начальніцкі калейдаскоп. — Прыезд Рамсэя.
— Энтузіязм растае. — Аблога АРА. — Узялі
банк. — Дзеці-шкілеты. — Дапамога з Луізіяны

Раніцай у пятніцу 24 лютага 1922 на пэрон
гомельскага вакзалу выйшаў Джон Мэйтланд.
Будучы кіраўнік акругі АРА выехаў з Масквы
за тыдзень перад тым, але па дарозе спыніўся ў
Менску. Чатыры дні ён назіраў, як кіраўнік
Менскай акругі Доналд Гардзі арганізоўваў
працу, вывучаў сыстэму раздачы харчовых па-
сылак і асабліва сці стасункаў зь мясцовымі

ўладамі. У беларускай сталіцы Мэйтланд таксама знайшоў сабе перакладчыка Абрама Левіна, які пагадзіўся ехаць у Гомель.

Адразу з вакзалу Левін накіраваўся ў губвыканкам і дамовіўся пра сустрэчу са старшынём. А 3-й гадзіне дня Мэйтланд ужо сядзеў насупраць кіраўніка губэрні й тлумачыў празь перакладчыка параграфы Рыскага пагаднення паміж савецкім урадам і АРА. У Гомельскай акрузе жыло каля двух з паловай мільёнаў чалавек, тэрыторыя цягнулася ад польскай мяжы амаль да Бранску на ўсходзе па чыгунцы Гомель—Масква, па чыгунцы Петраград—Кіеў ад Магілёва да Чарнігава на поўдні й ахоплівала частку земляў, якія адміністрацыйна падпарадкоўваліся ўраду Беларусі.

Старшыня губвыканкаму паабяцаў безумоўную падтрымку й дапамогу ўсіх мясцовых чыноўнікаў і органаў улады. У прысутнасці гасцей старшыня даручыў чыноўнікам неадкладна знайсці зручныя памяшканні. Гэтая задача ніколі не была простаю. Гомельшчына стала полем вайсковых бітваў, і кожнае войска ня толькі экспрапрыявала хлеб і свойскую жывёлу, але пакідала па сабе разваленыя будынкі, разбураныя склады й фабрычныя памяшканні, спаленыя масты.

Але пасля году працы ў Гомелі ў адной са справаздачаў Мэйтланд наступным чынам укладніць прычыны разрухі:

Летась тут цярпелі ад нястачы ежы не з прычыны засухі альбо кліматычных умоваў, а з-за на-

ступстваў вайсковых дзеянняў і дрэннага кіравання цяперашніх уладаў.

Калі ў Менску амэрыканцы пасяліліся ў гатэлі ўжо ў дзень прыезду, а ў Віцебску араўцы жылі ў вагоне некалькі тыдняў, пакуль не было падрыхтаванае сталае жытло, дык у Гомелі жыцьцё на рэйках зацягнулася на месяцы. Мэйтланд меў ня толькі асабістыя падставы прыраўняць разбуральныя наступствы савецкага кіравання да сямі гадоў войнаў:

Калі мы прыехалі, кіраўніцтва Гомелю было вельмі дэзарганізаванае, цягам першых пяці тыдняў на чале губвыканкаму змянілася пяць розных старшыняў. Дэмаралізацыя гарадскога кіраўніцтва адбілася амаль на кожнай галіне гарадскога жыцця. Улады нічога не рабілі, каб упарадкаваць разбураныя будынкі. Нічога не рабілася, каб трымаць у норме санітарны стан, і вуліцы былі перапоўненыя жahlівым брудам, чароды свіней рыліся, шукаючы ежы, у кучах смецця.

Першы тыдзень Мэйтланд правёў у спробах атрымаць памяшканні пад кантору й склад. Выконваючы сьвежы загад, супрацоўнікі камунальнага аддзелу паказвалі памяшканні, але ўсе яны альбо вымагалі рамонту й істотнай перабудовы, альбо былі замалыя, альбо месціліся далёка на ўскрайку.

Між тым у цэнтры гораду, на галоўнай вуліцы, стаяў напаяўпусты будынак банку. Імпантанная камяніца мела асобны ўваход з двара,

і, пакуль не было складу, можна было паспрабаваць сумясыць кантору з фасаваннем і выдаваннем пасылак. У губвыканкаме не прэчылі выбару Мэйтланда, але нехта паведаміў банкаўскім службоўцам пра намер АРА засяліцца ў памяшканьне. Тыя імгненна заявілі, што даўно плянавалі заняць пусты другі паверх пад кватэры. Пачалася барацьба за правы працоўных, але Мэйтланд меў падтрымку ў губвыканкаме, і памяшканьне было замацаванае за АРА. Праўда, энтузіязм, зь якім сустрэлі амэрыканца ў калідорах мясцовай улады, раставаў з кожнай новай зьменаў кіраўніцтва. Каб знайсці сталы, крэслы й іншую ўжываную мэблю, спатрэбілася яшчэ тры тыдні.

Тымчасам Гомель жыў чуткамі пра АРА. Мэйтланд успамінаў:

Навіна пра наш прыезд у Гомель распаўсюдзілася як лясны пажар, і наш вагон на рэйках быў круглыя суткі ў аблозе людзей, якія хацелі ўладкавацца на працу ці атрымаць дапамогу⁸³.

Першай мясцовай супрацоўніцай стала рэмінгтаністка, як называлі выпускніц курсаў стэнаграфіі й машынапісу. У Менску кіраўнік акругі Доналд Гардзі перадаў Мэйтланду першыя 1700 ужо аплачаных у Амэрыцы картак

⁸³ У Гомельскай акрузе, як і ў іншых, мясцовыя супрацоўнікі АРА ў дадатак да заробку бясплатна атрымлівалі адну амэрыканскую харчовую пасылку на месяц. У 1922—1923 было выдадзена такім чынам больш за 23 тоны харчу на суму 2262 даляры.

на атрыманьне пасылак, якія адрасаваліся гомельцам. Мэйтланду ўдалося пазычыць друкавальную машынку, і неўзабаве пачалося стварэньне індэксу адрасоў.

1 сакавіка з Масквы адправіліся першыя таварныя вагоны з прадуктамі для Гомелю. 10 сакавіка кур'ер з Масквы прывёз яшчэ тысячу квіткаў на пасылкі. На наступны дзень у Гомель на дапамогу кіраўніку акругі прыбыў Г'ю Рамсэй. Мэйтланд пісаў:

Пасьля некалькіх тыдняў адзіноты ў самай забытай Богам дзіры на сьвеце было надзвычай прыемна зноў пабачыць амэрыканца. Я тады яшчэ не пасьпеў прывычыцца да мёртвай цішыні й гарадзкога бруду. Рамсэй прыехаў аб 11-й раніцы й апоўдні ўжо з галавой быў у працы, каб падрыхтавацца да першай даставы прадуктаў.

Рамсэй пасяліўся ў тым самым салён-вагоне, у якім жыў Мэйтланд. Напрыканцы сакавіка з Масквы прыбылі араўскія вагоны, і са станцыі пачалі дастаўляць прадукты ў два пакойчыкі банкаўскага будынка, вызваленыя пад склад. Тут фасавалі прадукты й камплектавалі пасылкі. Памяшканьні былі ня надта зручныя, але ні ўлады, ні Мэйтланд не прадбачылі таго, што сталася праз чатыры дні, калі пачалася выдача пасылак:

Колькі б міліцыянтаў мы ні выклікалі, каб прымусяць атрымальнікаў пасылак стаць у чаргу, яны не маглі гэтага дамагчыся, і дзьверы складу

былі штодня ў аблозе натоўпу, людзі штурхаліся, крычалі. Некаторыя не маглі два-тры дні прабіцца атрымаць свае пасылкі й прыходзілі скардзіцца ў офіс. Паколькі гэтыя складавыя памяшканьні былі малыя, мы мусілі падвозіць прадукты на санях з большага складу, і тады двор ператвараўся ў адзін жажлівы непраходны затор.

Калатнеча працягвалася тры месяцы. У горадзе мянялася кіраўніцтва, і новыя кадры не пасьпявалі пазнаёміцца са справамі, як ім на зьмену Масква прызначала іншых. Не палягчала справу й тое, што гарадзкая й губэрская ўлады, а таксама незалежныя ад мясцовага кіраўніцтва чыгуначнікі вялі бюракратычную вайну паміж сабой за сфэры ўплыву. Патрэбы АРА заставаліся без увагі — але за дзейнасьцю канторы, як высветліцца пазьней, пільна сачылі.

Прычыны напружанасьці былі такія самыя, як і ўсюды, дзе дзейнасьць АРА пачыналася пераважна выдачай пасылак. Як і ў іншых беларускіх рэгіёнах, бальшыня пасылак з Амэрыкі ў Гомель ішла ад мясцовых эмігрантаў-габрэяў і адрасавалася іхным сваякам і аднаверцам. Гэта злавала камуністычныя ўлады, якія бачылі ў такой дапамозе парушэньне лэзунгу роўнасьці, адыход ад рэвалюцыйных прынцыпаў і падрыў свайго аўтарытэту.

Не палепшыла справу й тое, што эфэкт АРА ў Гомелі адчулі ня толькі непасрэдня адрасы амэрыканскай дапамогі: ужо на другі дзень пасья выдачы пасылак гэтыя прадукты зьявіліся на мясцовым рынку. Адразу пасья пры-

езду Мэйтланд адзначаў, што амаль усе гомельцы былі апранутыя ў самаробную вопратку, скроеную з падручных матэрыялаў: збожжавых мяхоў, брызэнту, накрывак для стагоў сена. Было немагчыма забараніць людзям прадаваць ці мяняць амэрыканскія пасылкі на цёплую вопратку.

Праз два месяцы з Гомельскага губвыканкаму пойдзе першая афіцыйная скарга ў Маскву:

Асноўная частка прадуктаў з Амэрыкі патрапляе больш заможнаму элементу Гомельскай губэрні. Паколькі яны асабіста ня маюць патрэбы ў гэтых прадуктах, натуральна, яны пераважна спускаюць іх на рынак. Спэкуляцыя дасягнула вялікіх памераў, і найбяднейшая частка насельніцтва ад гэтага не выйграе, а наадварот. У сэнсе беспасярэдняй дапамогі тым, каму яна патрэбная, АРА нічога не зрабіла.

Задоўга да гэтай скаргі Мэйтланд сам пачаў дамагацца пашырэньня апэрацыяў. Як толькі была выкананая першачарговая задача — запушчаны мэханізм выдачы пасылак, — Мэйтланд пачаў езьдзіць па дзіцячых дамох Гомельшчыны. Шэсьць з паловай тысяч сіротаў жылі ў такіх установах, яшчэ некалькі тысяч чакалі з Паволжа. У губэрскім адзеле сацзабеспячэньня яму паказалі зацьверджаны рацыён для выхаванцаў:

1 фунт хлеба на дзень
3/4 фунта цукру на месяц

1,5 фунта тлушчу на месяц
6 фунтаў крупаў на месяц
8 фунтаў мяса на месяц

Але такая пайка была толькі да сакавіка: у красавіку норму хлеба зьменшылі на чвэрць, цукру на траціну, а мяса зьнікла зусім. У дзіцячым доме №32, які Мэйтланд наведаў напачатку красавіка, усе 27 дзяцей ва ўзросьце ад 5 да 14 гадоў былі хворыя. Ён пісаў у Маскоўскую штаб-кватэру:

Галовы ўсіх дзяцей пакрытыя незагойнымі болькамі. Апарата ультрафіялетавага апраменьваньня, якім лекуюць такія хваробы, няма. У маленькім сырым будынку няма ня толькі ванны, а наагул вады. Дзеці не атрымлівалі харчу ад уладаў, іх кармілі вайскоўцы суседняга кавалерыйскага палку, якія аддавалі частку свайго рацыёну. Паўсюдна бракуе коўдраў, бялізны, вопраткі, лекаў. Я б настойліва рэкамендаваў аказаць гэтым установам дапамогу харчам і мэдыкамэнтамі. Іначай працэнт захворваньняў і сьмяротнасьць ад недаяданьня будуць расьці.

У сярэдзіне красавіка Мэйтланд аглядзеў гарадзкі дзіцячы шпіталь і зноў адправіў ліст да свайго начальства:

У шпіталі 105 дзяцей і 23 штатныя супрацоўнікі. 10% дзяцей па-за межамі выздараўленьня з-за нястачы ежы. 3 прычыны вайны паміж чыгункай і гарадзкім саветам у шпіталі адключаная элек-

Больші лёгка вылечваюцца ультрафіялетавым апраменьваньнем і добрым харчаваньнем, але гомельскае начальства адбіваецца ад амэрыканскай дапамогі як можа

трычнасьць, не працуе ультрафіялетавы апарат, патрэбны для лекаваньня болек на галовах усіх дзяцей. Гарадзкія ўлады вырашылі цалкам закрыць шпіталь — цяпер там атрымліваюць ежы ледзьве на палову дзяцей. Кожнае новае дзіця, якое паступае з дыягназам «недаяданьне», можа разьлічваць толькі на пагаршэньне свайго стану. Удзень, калі я наведаў шпіталь, дзеці нічога ня елі наагул.

Мэйтланд не шкадаваў падрабязнасьцяў, якія маглі прысьпешыць дапамогу:

Многія дзеці былі да такой ступені апухлыя, што практычна страцілі апошняе падабенства да чалавечых істотаў. З другога боку былі чалавечыя шкілеты, у якіх з жahlівай выразнасьцю выступала практычна кожная костка. З-за адсутнасьці электрычнасьці іхныя болькі на галовах ня лекавалі.

Нарэшце ў канцы красавіка ў Гомельскую акругу прыйшла першая картка-замова агульнага прызначэньня — амэрыканец Эліяс Рэнаў з гораду Шэўпорт, штат Луізіяна, паслаў 30 даляраў на карысьць галодных дзяцей Гомелю.

Ахвяраваньне прыйшло ў крытычны момант. Дзіцячы шпіталь зьвяртаўся па дапамогу й раней, але ўсе фонды былі разьлічаныя толькі на аплачаныя з-за мяжы пасылкі й прызначаліся канкрэтным адрасатам. Невядома, сам Эліяс Рэнаў ці, магчыма, ягоная жонка паходзілі з Гомелю, ці чалавек проста адгукнуўся на пу-

блікацыю ў амэрыканскім друку, але сума была немалая і, галоўнае, своечасовая. У гэты ж дзень у шпіталь былі дастаўленыя каля 200 кіляграмаў амэрыканскіх прадуктаў — мука, тлушч, рыс, цукар, малако, гарбата.

Аднак паведамляючы пра першую даставу прадуктаў у шпіталь, Мэйтланд настойваў на адкрыцьці поўнамаштабнай праграмы дзіцячага харчаваньня ў акрузе й папярэдзваў:

Калі далейшая дапамога не паступіць хутка, большыня дзяцей памрэ.

Погляд мясцовых уладаў на будучыню АРА ў Гомелі, як неўзабаве высветлілася, быў супрацьлеглы.